

ORIGINAL ARTICLE

Rural Culture Houses of West Azerbaijan: An Analysis of a Governmental Experience in Cultural Transformation and Its Obstacles in the Second Pahlavi Era

Mohsen Parvish^{1*}, Mohamad Bitarafan²

1. Assistant Professor, Department of History, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.

2. Assistant Professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Correspondence:

Mohsen Parvish

Email: mohsen.parvish@yahoo.com

Received: 04 Jul 2025

Accepted: 04 Nov 2025

How to cite

Parvish, M. & Bitarafan, M. (2025). Rural Culture Houses of West Azerbaijan: An Analysis of a Governmental Experience in Cultural Transformation and Its Obstacles in the Second Pahlavi Era. *Iran Local Histories*, 13(2), 25-40. (DOI: [10.30473/lhst.2025.75065.3000](https://doi.org/10.30473/lhst.2025.75065.3000))

ABSTRACT

The rulers of the second Pahlavi government did not consider merely distributing land among the peasants sufficient to achieve the goals of land reform. Therefore, they sought to create various organizations in addition to it in order to achieve the goals of land reform in Iran. One of these institutions was the rural culture houses, which included various facilities, including radio and television clubs, libraries, and other cultural and educational services. This research, with a historical-analytical approach and relying on documentary data from the archives of the National Archives and Library of Iran, seeks to examine the role and performance of rural culture houses in West Azerbaijan province during the second Pahlavi era. The innovation of this research lies in analyzing the performance of these houses within the theoretical framework of top-down development and institutional inefficiency. The research findings indicate that the rural culture houses of West Azerbaijan, like other rural culture houses in the country, were unable to effectively implement various educational, cultural, health, and sports programs and activities due to the lack of adaptation of the programs to the most urgent and important real needs of the villagers, the lack of local participation, structural and bureaucratic weakness, and the lack of provision of the necessary infrastructure. This failure reflected the limitations of centralized and non-participatory development approaches in the context of Iranian rural society at that time.

KEYWORDS

Houses of culture, education, villagers, West Azerbaijan, Pahlavi II.

Extended Abstract

The Role of the Samanids in the Formation of the Political and Military Movement of Ali ibn Muhammad al-Barezi in Kerman Based on Numismatic Studies

1. Introduction

During the Second Pahlavi era, land reforms were regarded not only as a structural transformation of land ownership but also as a central pillar of the state's developmental agenda. However, policymakers soon realized that altering land ownership alone was insufficient, and that complementary cultural and educational instruments were necessary to consolidate the intended socio-economic transformations. Accordingly, Rural Cultural Houses were established in 1968 (1347 SH) to provide educational, cultural, and social services, aiming to align rural populations with the ideological and developmental objectives of the White Revolution. Despite some national-level studies on this initiative, regional research particularly in multi-ethnic and multilingual provinces such as West Azerbaijan has remained markedly scarce. This study seeks to address this scholarly gap by examining the role, performance, and challenges of Rural Cultural Houses in West Azerbaijan between 1968 and 1976 (1347–1355 SH). The central research question is: Why did these centers, despite significant state investment and ambitious goals, fail to achieve a sustainable impact in this province?

2. Theoretical Framework and Literature Review

The research is grounded in post-development critiques of top-down modernization. Previous works such as Aghazadeh & Parvish (2022) focus on formal structures using official narratives. In contrast, scholars like Foran (2007) and Lambton (2015) highlight the elite-driven nature of the White Revolution. However, none utilize internal provincial archives to reveal grassroots realities. This study fills that void by analyzing internal government documents to expose systemic mismatches between policy design and local reception.

3. Research Methodology

The present study employs a historical-analytical approach, relying on the analysis of primary documents. The main data have been extracted from 12 archival files held by the National Organization for Documentation and National Library of Iran (SAKMA), including inspection reports, financial statements, correspondence, and minutes of meetings related to Rural Cultural Houses in West Azerbaijan. These documents date from 1968 to 1976 (1347–1355 SH) and provide operational and unofficial perspectives rarely found in published sources. Data analysis was conducted using an interpretive-descriptive method.

4. Findings

By 1974, 51 RCHs existed in the province, yet only 22 collected membership fees totaling a mere 34,345 rials annually, insufficient for basic operations. Over ten centers operated without managers; several lacked dedicated buildings. In villages like Keshmesh Tappeh, RCH spaces were repurposed as cooperative warehouses. Community participation in literacy classes or TV clubs was minimal. Active resistance including broken windows, stolen toys, and refusal to house staff was documented in multiple locations. These findings reveal a profound epistemological disconnect: planners prioritized symbolic modernity (e.g., television access) over material needs (e.g., clean water, agricultural credit).

5. Conclusion

Three key lessons emerge: (1) Top-down cultural engineering fails without genuine community participation; (2) Institutional relevance must supersede ideological symbolism; (3) Even under authoritarianism, rural resistance can neutralize state projects. Theoretically, this case reinforces post-development critiques of technocratic planning. Practically, it offers cautionary insights for contemporary rural policy in Iran and similar contexts. Future research should explore gendered dimensions of RCH activities, particularly women's roles in childcare and handicraft programs.

Keywords: Houses of culture, education, villagers, West Azerbaijan, Pahlavi II.

«مقاله پژوهشی»

خانه‌های فرهنگ روستایی آذربایجان غربی: تحلیل یک تجربه دولتی در دگرگونی فرهنگی و موانع آن در عصر پهلوی دوم

محسن پرویش^{۱*}، محمد بیطرفان^۲

چکیده

در دوران پهلوی دوم اصلاحات ارضی به عنوان یکی از محورهای اصلی برنامه‌های توسعه کشور صرفاً به توزیع زمین محدود نشد. دولتمردان وقت با درک این موضوع که تحول در ساختار مالکیت زمین به تنهایی کافی نیست به ایجاد نهادهای مکملی روی آوردند تا اهداف اصلاحات را به‌طور کامل محقق سازند. در این میان «خانه‌های فرهنگ روستایی» با هدف ارائه خدمات آموزشی، فرهنگی و اجتماعی تأسیس شدند و به امکاناتی نظیر کتابخانه و دسترسی به رسانه‌هایی چون رادیو و تلویزیون مجهز گشتند. پژوهش حاضر با اتکا به روش تاریخی-تحلیلی و با بررسی اسناد موجود در آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران به واکاوی نقش و عملکرد خانه‌های فرهنگ روستایی در استان آذربایجان غربی طی این دوره می‌پردازد. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که خانه‌های فرهنگ روستایی در آذربایجان غربی مشابه نمونه‌های دیگر در سراسر کشور در دستیابی به اهداف تعیین‌شده ناکام ماندند. دلایل اصلی این ناکامی را می‌توان در مجموعه‌ای از عوامل جستجو کرد: عدم تطابق برنامه‌های ابلاغی با نیازهای واقعی و اولویت‌های زندگی روستاییان، بی‌توجهی به اهمیت مشارکت جوامع محلی در فرآیند برنامه‌ریزی و اجرا، ضعف‌های ساختاری و دیوان‌سالاری حاکم بر این نهادها و کمبود زیرساخت‌های اساسی. این شکست در واقع بازتابی از محدودیت‌های ذاتی رویکردهای توسعه‌ای متمرکز و از بالا به پایین بود که بدون در نظر گرفتن بافت اجتماعی و فرهنگی جوامع روستایی ایران در آن عصر به اجرا درمی‌آمد.

واژه‌های کلیدی

خانه‌های فرهنگ، آموزش، روستائیان، آذربایجان غربی، پهلوی دوم.

۱. استادیار گروه تاریخ، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.
۲. استادیار گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

نویسنده مسئول:

محسن پرویش

رایانامه: Mohsen.parvish@uma.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۳

استناد به این مقاله:

پرویش، محسن و بیطرفان، محمد (۱۴۰۴).
خانه‌های فرهنگ روستایی آذربایجان غربی:
تحلیل یک تجربه دولتی در دگرگونی فرهنگی
و موانع آن در عصر پهلوی دوم. فصلنامه علمی
پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران، ۱۳(۲)،
۲۵-۴۰.

(DOI:10.30473/lhst.2025.75065.3000)

۱. مقدمه

عصر پهلوی دوم در تاریخ ایران با برنامه‌های بلندپروازانه توسعه و مدرنیزاسیون از بالا شناخته می‌شود. این دوره با هدف دگرگون‌سازی ساختارهای سنتی و سوق دادن کشور به سوی تمدن بزرگ مجموعه‌ای از اصلاحات اقتصادی اجتماعی و فرهنگی را تحت عنوان انقلاب سفید پیگیری کرد. در قلب این اصلاحات قانون اصلاحات ارضی قرار داشت که نظام ارباب و رعیتی را برچید و زمین‌ها را میان دهقانان تقسیم کرد. این اقدام به مثابه پایه‌ای برای دگرگونی‌های عمیق‌تر در نظر گرفته می‌شد اما متولیان حکومت به سرعت دریافتند که تحقق کامل اهداف اصلاحات ارضی تنها با توزیع زمین میسر نخواهد شد. درک این مسئله که تحول در ساختارهای مالکیت زمین به تنهایی نمی‌تواند منجر به توسعه پایدار روستایی و تغییرات فرهنگی مطلوب شود دولت را به سمت خلق سازمان‌های مختلفی در کنار آن سوق داد. این سازمان‌ها قرار بود خلأهای ناشی از فروپاشی نظام فئودالی را پر کرده خدمات اجتماعی و فرهنگی را به روستاها ببرند و اصول شش‌گانه انقلاب سفید را در میان روستائینان نهادینه کنند. یکی از این نهادهای کلیدی خانه‌های فرهنگ روستایی بود که در سال ۱۳۴۷ تأسیس شد. این خانه‌ها با اهداف بزرگ و چندوجهی قصد داشتند سطح اطلاعات عمومی و اجتماعی روستائینان را بالا ببرند، زمینه را برای پرورش استعدادها و ورزشی هنری و فنی آنان فراهم آورند، افکار کشاورزان را در جهت برنامه‌های آبادانی مملکت ارشاد کنند، حس مسئولیت اجتماعی را تقویت کرده و اصول و اندیشه تعاون را گسترش دهند. علاوه بر این ترغیب روستائیان به خدمات جمعی بسط ارتباط میان روستاهای هم‌جوار به منظور ایجاد همبستگی بیشتر برای حل مسائل اجتماعی و اقتصادی مشترک منطقه‌ای و آگاهی‌بخشی روستائیان به فرهنگ و سنن ملی و اصول انقلاب سفید نیز از دیگر وظایف این خانه‌ها بود (ساکما، ۱۳۴۷ش، ۱۶۵۵/۲۷۵). سازمان خانه‌های فرهنگ اقداماتی نظیر استخدام مددیاران، برگزاری کلاس‌های مبارزه با بی‌سوادی برای دختران روستایی، برگزاری دوره‌های آموزشی تربیت مربی و ایجاد مهدکودک را در دستور کار داشت. این حجم از اهداف و وظایف نشان‌دهنده انتظارات بالای دولت از این نهادها برای ایجاد تغییرات عمیق اجتماعی و فرهنگی در جامعه روستایی ایران بود. این مقاله با رویکردی تحلیلی و براساس اسناد آرشیوی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران به دنبال پاسخگویی به پرسش‌های اساسی زیر است: نخست آنکه اصلاحات ارضی چگونه بستر فکری و اجتماعی را برای شکل‌گیری نهادهایی

چون خانه‌های فرهنگ روستایی فراهم آورد؟ دوم ساختار و تشکیلات خانه‌های فرهنگ روستایی استان آذربایجان غربی در دوره پهلوی دوم چگونه بود و چه نوع فعالیت‌هایی را در دستور کار داشت؟ و سرانجام عملکرد و میزان موفقیت این خانه‌ها در پیشبرد اهداف انقلاب سفید تا چه حد بود و چه عواملی به ناکامی یا محدودیت عملکرد آن‌ها منجر شد؟

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های پیشین در زمینه خانه‌های فرهنگ روستایی در ایران، عمدتاً به صورت اجمالی به این نهادها پرداخته‌اند. مقاله «بررسی ساختار خانه‌های فرهنگ روستایی در ایران دوره پهلوی (۱۳۴۷-۱۳۵۷)» توسط جعفر آقازاده و محسن پرویش (۱۴۰۱) یکی از معدود پژوهش‌های متمرکز در این زمینه است که عمدتاً به ساختار ملی آن‌ها پرداخته است. اما یک پژوهش منسجم و مستقل که به بررسی چگونگی شکل‌گیری و عملکرد این انجمن‌ها به صورت موردی در استان آذربایجان غربی با روش اسنادی پردازد تاکنون انجام نشده است. این پژوهش تلاش می‌کند تا با بهره‌گیری از چارچوب‌های نظری توسعه از بالا به پایین و ناکارآمدی نهادی، تحلیلی عمیق‌تر از چالش‌ها و موانع پیش روی خانه‌های فرهنگ روستایی در بستر جامعه روستایی آذربایجان غربی ارائه دهد.

۳. بحث و تحلیل

۳-۱. اصلاحات ارضی و ضرورت نیازهای جدید فرهنگی

اصلاحات ارضی که در دی‌ماه ۱۳۴۱ به عنوان محور اصلی انقلاب سفید آغاز شد تحولی بنیادین در ساختار اجتماعی و اقتصادی روستاهای ایران پدید آورد. هدف غایی این طرح، الغای نظام ارباب و رعیتی و واگذاری زمین به دهقانان بود. محمدرضا شاه پهلوی با تأکید بر مسئولیت خود در قبال توده عظیم محرومین کشور و لزوم رهایی آنان از وضع ناگوار قرون وسطایی، به دولت دستور داد تا لایحه اصلاحات ارضی را برای تصویب به مجلس ارائه کند (پهلوی، ۱۳۴۶، ص. ۴۳). اصلاحات ارضی با هدف کاهش نفوذ زمینداران بزرگ و توزیع زمین میان کشاورزان اجرا شد. این برنامه بخشی از انقلاب سفید بود که ادعا می‌کرد می‌خواهد ساختار فئودالی ایران را تغییر دهد و به روستائیان فرصت مالکیت و پیشرفت اقتصادی بدهد. دولت با ایجاد تعاونی‌های کشاورزی و خدمات حمایتی سعی کرد به بهره‌وری کشاورزی کمک کند اما اجرای ناقص و بوروکراسی سنگین مانع موفقیت کامل آن شد. البته

برای مهندسی اجتماعی طراحی شدند تا ارزش‌ها و هنجارهای مطلوب دولت را در میان جوامع روستایی نهادینه سازند. این رویکرد رسمی در سخنان محمدرضا شاه پهلوی در نهمین سالگرد تصویب قانون اصلاحات ارضی در ۱۹ دی ماه ۱۳۴۹ به وضوح بازتاب یافت. او مدعی شد که تشکیل خانه‌های فرهنگ روستایی در جهت افزایش سطح اطلاعات عمومی و اجتماعی و ایجاد امکان پرورش استعدادها و ورزشی و هنری و فنی کشاورزان کشور و گسترش اصول و اندیشه تعاون و عادت به خدمات جمعی با استقبال روستائینان کشور روبه‌رو شده است. وی همچنین تلاش‌های جوانان و سازمان‌های دولتی برای تجهیز این خانه‌ها به کتابخانه، باشگاه‌های ورزشی و رادیو و تلویزیون را حاکی از نقش مؤثر خانه‌های فرهنگ روستایی در جهت نیل به هدف‌های مورد نظر دانست («برنامه اصلاحات ارضی»، ۱۳۴۹، ص. ۲۰).

۲-۳. ساختار و تشکیلات خانه‌های فرهنگ روستایی استان

آذربایجان غربی و نحوه اداره آن

شکل‌گیری خانه‌های فرهنگ روستایی در سراسر ایران از جمله استان آذربایجان غربی براساس یک چارچوب ملی و متمرکز صورت گرفت که در اساسنامه خانه‌های فرهنگ روستایی تدوین شده بود. این اساسنامه اهداف، ساختار و وظایف این نهادها را به دقت مشخص می‌کرد که خود نشانه‌ای از رویکرد توسعه از بالا به پایین در برنامه‌ریزی‌های دولت مرکزی بود. براساس ماده ۲ اساسنامه انجمن ملی خانه‌های فرهنگ روستایی هدف از تشکیل این انجمن راهنمایی و تقویت مادی و معنوی خانه‌های فرهنگ روستایی به منظور فراهم آوردن موجبات استفاده از اوقات فراغت و آزاد روستائینان برای بالا بردن سطح اطلاعات عمومی و اجتماعی آنان، هدایت افکار روستائیان در جهت برنامه‌های سازندگی مملکت، ایجاد حس مسئولیت اجتماعی و آشنا نمودن روستائیان با فرهنگ و سنن ملی، پاسداری از اصول انقلاب شاه و ملت و آماده نمودن کشاورزان برای رعایت اصل خودیاری و تعاون و شرکت هرچه بیشتر در کارهای دسته‌جمعی و اجتماعی و ارتباط روستاهای مجاور با یکدیگر به منظور ایجاد همبستگی بیشتر برای حل مسائل اجتماعی و اقتصادی مشترک منطقه‌ای ذکر شده بود (ساکما، ۱۳۴۷ش، ۱/۲۹۳/۸۸۲۰). این اهداف نشان‌دهنده یک برنامه جامع اما متمرکز و ایدئولوژیک برای دگرگونی جامعه روستایی بود که در

دیدگاه‌ها درباره دستاوردهای اصلاحات ارضی یکسان نیست. برخی پژوهشگران همچون آن کترین لمبتون^۱ با اشاره به موفقیت شرکت‌های تعاونی مانند تعاونی آبرود تربت حیدریه در ارائه خدمات کشاورزی، این طرح‌ها را زمینه‌ساز روحیه و بانشاط شدن دهقانان و جلب نظر مثبت آنان می‌دانست (لمبتون، ۱۳۹۴، ص. ۲۱۷) در مقابل، نگاهی انتقادی‌تر اصلاحات ارضی را برنامه‌ای محافظه‌کارانه و ناکافی ارزیابی می‌کند. یرواند آبراهامیان معتقد است که این طرح نتوانست برای بخش قابل توجهی از جمعیت روستایی زمین تهیه نماید و بسیاری از خوش‌نشینان و کارگران فصلی از مزایای آن بی‌بهره ماندند (آبراهامیان، ۱۳۸۹، ص. ۲۵۱). جان فوران نیز با استناد به تحقیقات میدانی نتیجه می‌گیرد که اصلاحات ارضی ایران عملاً یک برنامه محافظه‌کارانه بود که مزایای مثبت معدودی داشت و تا سال ۱۳۵۰ وضعیت اقتصادی اکثریت روستائیان بهبود نیافته بود (فوران، ۱۳۸۶، ص. ۴۷۴). این دیدگاه‌ها بر پیامدهای ناخواسته‌ای همچون تضعیف معیشت خرده‌مالکان، تشدید مهاجرت به شهرها و شکل‌گیری طبقات جدید در جامعه روستایی انگشت می‌گذارند. جالب آنکه این چالش‌ها از دید متولیان امر نیز پنهان نماند. این تغییر ساختاری همزمان با گسترش وسایل ارتباط جمعی نوین مانند رادیو و تلویزیون و نفوذ فرهنگ شهری به روستاها، خلأیی فرهنگی و اجتماعی ایجاد کرد. در چنین بستری نیاز به نهادهایی جدید برای سازماندهی فعالیت‌های اجتماعی، پر کردن خلأهای فرهنگی و مدیریت تحولات نوین بیش از پیش احساس می‌شد؛ ضرورتی که به تأسیس نهادهایی همچون خانه‌های فرهنگ روستایی انجامید (رحمانی، ۱۳۵۰، ص. ۲۸۰).

با توجه به تحولات نوین اقتصادی و اجتماعی در روستاهای ایران، این باور در میان دولتمردان شکل گرفت که جامعه روستایی در آستانه شکل‌گیری یک فرهنگ جدید قرار دارد که باید بتواند پاسخگوی نیازهای نوظهور باشد. حکومت به این نتیجه رسیده بود که صرف تغییر در ساختار مالکیت زمین، برای مدرن‌سازی روستا کافی نیست؛ بلکه ذهنیت روستائیان نیز باید متحول شود. این دگرگونی فکری، پذیرش اصول مدرن کشاورزی، بهداشت، شهروندی و وفاداری به نظام سیاسی حاکم را شامل می‌شد. در چنین بستری، خانه‌های فرهنگ روستایی دقیقاً برای پاسخ به همین نیازهای فرهنگی جدید و با هدف ترویج فرهنگ نوین به جای فرهنگ سنتی فتودالی به وجود آمدند. این نهادها به عنوان ابزاری

برمی‌گردد (ساکما، ۱۳۴۷، ۸۷۶۸۸/۲۹۳). هر خانه فرهنگ روستایی به لحاظ ساختاری دارای ارکانی شامل هیئت‌مدیره، مدیرعامل، خزانه‌دار، دبیر و هشت کمیته تخصصی بود. این ساختار، در تئوری، با هدف تضمین مشارکت مردمی و افزایش کارایی طراحی شده بود. با این حال، اسناد آرشیوی تصویری کاملاً متفاوت از این طرح نظری را به نمایش می‌گذارند. براساس اسناد موجود در بسیاری از مناطق آذربایجان غربی، هیئت‌مدیره، مدیرعامل و حتی کمیته‌های هشت‌گانه در طرح و تدوین برنامه‌ها و اجرای خانه‌های فرهنگ روستایی نقش چندانی نداشتند. به طوری که در شهرهای آذربایجان غربی حتی کمیته‌ها اساساً تشکیل نشده بود یا اگر تشکیل هم شده بودند جلسات آن‌ها تنها یک‌بار شکل گرفته بود (ساکما، ۱۳۵۲، ۲۷۶/۲۷۵). این وضعیت در حالی بود که کمیته‌ها به عنوان بازوی اجرایی این مراکز تعریف شده بودند. این نارسایی عمیق ساختاری عملاً تمامی بار مسئولیت اجرایی را بر دوش «مروجان خانه‌داری» یا «مددکاران روستایی» قرار می‌داد. در نتیجه تمرکز وظایف متعدد و سنگین برعهده تنها یک یا دو نفر توانایی خانه‌های فرهنگ را برای ارائه خدمات گسترده و متنوع به شدت محدود می‌ساخت. پیوست شماره یک مشخصات جغرافیایی و پرسنل خانه‌های فرهنگ روستایی آذربایجان غربی را نشان می‌دهد.

۳-۲-۱. وضعیت مالی و تعداد خانه‌ها

تا سال ۱۳۵۴، نزدیک به ۵۱ خانه فرهنگ روستایی در استان آذربایجان غربی تأسیس شده بود. با این حال، از مجموع این خانه‌ها، فقط ۲۲ خانه فرهنگ روستایی حق عضویت خودشون رو پرداخت می‌کردند (ساکما، ۱۳۵۴، ۱۸۲۹/۲۷۵). نحوه دریافت حق عضویت به‌طور دو ماهه، سه‌ماهه، شش‌ماهه و یکساله بود و براساس گفته‌های سرپرستان خانه‌های فرهنگ این حق عضویت باید بدون اجبار و با رضایت اعضا وصول شود. جمع وصولی از ۲۲ خانه روستایی آذربایجان غربی تنها ۳۴ هزار و ۳۴۵ ریال بود که مبلغ ۳۹۷۹ ریال برای تعمیرات امور جاری پرداخت شده بود (ساکما، ۱۳۵۴، ۱۸۲۹/۲۷۵). این میزان اندک حق عضویت و تعداد کم خانه‌های پرداخت‌کننده نشان عدم استقبال یا عدم توانایی مالی روستاییان برای حمایت از این نهادها بود و پایداری مالی آن‌ها را به شدت زیر سوال می‌برد. عمده تأمین مالی خانه‌ها از سوی بانک تعاون کشاورزی ایران و کمک‌های خیرین صورت می‌گرفت که نشان‌دهنده وابستگی شدید به منابع خارجی و عدم استقلال مالی آن‌ها بود (ساکما، ۱۳۵۰، ۱۴۵۴/۲۷۵). البته رضا صدقیانی وزیر تعاون و امور روستاها در نامه‌ای به مراکز خانه‌های فرهنگ روستایی

آن مفاهیم مدرنیزاسیون، همبستگی ملی و پاسداری از اصول انقلاب سفید درهم تنیده بودند (آقازاده و پرویش؛ ۱۴۰۱، ص ۵). تشکیل خانه‌های فرهنگ روستایی با هدف دگرگونی ساختارهای اجتماعی و فرهنگی روستاها طراحی شد. این نهادها که تحت نظارت مستقیم نهادهای حاکمیتی مانند وزارت دربار و وزارت اصلاحات ارضی فعالیت می‌کردند، در ظاهر به دنبال ارتقای سطح آموزش، بهداشت و مهارت‌های فنی روستاییان بودند اما در عمل ابزاری برای نهادینه‌سازی ارزش‌های موردنظر نظام سیاسی محسوب می‌شدند. حضور شخصیت‌های بلندپایه‌ای مانند اسدالله علم و عبدالعظیم ولیان در جلسات راه‌اندازی این مراکز گواهی بر این مسئله می‌باشد (صورت‌جلسات شورای عالی انجمن‌های فرهنگ روستایی، بی‌تا، ص ۵). اولین خانه فرهنگ روستایی در روستای جوقین شهریار ساخته شد. عبدالعظیم ولیان وزیر اصلاحات ارضی و تعاون روستایی و دبیر کل انجمن ملی خانه‌های فرهنگ روستایی در گزارش سالانه خود به وزارت دربار اشاره کرد که تا سال ۱۳۴۹ بیش از ۳۰۰ خانه فرهنگ روستایی در سطح کشور تشکیل شده است. هم‌زمان با تأسیس این خانه‌ها سمینارهای آموزشی نیز برگزار می‌شدند (ساکما، ۱۳۵۶، ۱۲۲۸۵۸/۲۹۳). همچنین به منظور بررسی محتوای برنامه‌های خانه‌های فرهنگ روستایی، گروه‌های اعزامی از کارشناسان سازمان‌های رادیو تلویزیون ملی ایران، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، اداره کل همکاری‌های سمعی و بصری و لژیون خدمتگزاران بشر به مناطق مختلف کشور سفر می‌کردند و از نزدیک در جریان امور خانه‌های فرهنگ قرار می‌گرفتند (ساکما، ۱۳۵۵، ۵۴۳۵۷/۲۹۷). این بازدیدها از یک‌سو تلاشی برای نظارت و ارزیابی بود و از سوی دیگر ماهیت متمرکز و کنترل‌شده این برنامه‌ها را بازتاب می‌داد. براساس ماده ۲۵ فصل پنجم اساسنامه خانه‌های فرهنگ روستایی در مواردی که لازم شناخته می‌شد به پیشنهاد دبیرکل انجمن و تصویب شورای عالی در هریک از مراکز استان‌ها و فرمانداری‌های کل، انجمن ملی خانه‌های فرهنگ روستایی وابسته به انجمن مرکزی تشکیل می‌شد. اعضای این انجمن در سطح استان عبارت بودند از استاندار یا فرماندار کل، مدیران کل و یا روسای ادارات کل تعاون و امور روستاها، فرهنگ و هنر، آموزش و پرورش، اطلاعات، کشاورزی و منابع طبیعی، تندرستی و رفاه اجتماعی، دفتر برنامه‌ریزی، سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران، دبیر سازمان زنان، دبیر کمیته ملی پیکار با بی‌سوادی و مسئول حزب رستاخیز ملت ایران (ساکما، ۱۳۵۴، ۸۳۲۸۴/۲۹۳). تشکیل انجمن ملی خانه‌های فرهنگ روستایی در سطح استان آذربایجان غربی نیز به سال ۱۳۴۷

روستایی بود و هدف آن، ارتقای سطح بهداشت، مهارت‌های کاربردی زندگی و توانمندسازی هرچند در چارچوب نقش‌های سنتی بود. در کنار این آموزش‌های عملی برگزاری نمایشگاه آثار هنری و صنایع دستی با همکاری اداره کل مردم‌شناسی وزارت فرهنگ و هنر به منظور معرفی و حفظ هنرهای بومی منطقه در روستاهایی نظیر گوک تپه رضائیه و کوسه کهریز مه‌باد صورت می‌گرفت. این نمایشگاه‌ها تلاشی برای ایجاد تعادل میان مدرنیزاسیون و حفظ میراث فرهنگی محلی و نیز شناسایی و پرورش استعداد‌های هنری روستاییان محسوب می‌شد. علاوه بر این، خانه‌های فرهنگ در پی اتصال روستاییان به جریان‌های اطلاعاتی و فرهنگی ملی و حتی فرامحلی بودند. گشایش باشگاه‌های تلویزیونی در خانه‌های فرهنگ روستایی از جمله در بخش قره ضیاء‌الدین با همکاری سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران مرکز رضائیه گام مهمی در جهت دسترسی روستاییان به رسانه‌های تصویری و برنامه‌های ملی بود. این باشگاه‌ها علاوه بر نقش سرگرمی می‌توانستند ابزاری برای پخش برنامه‌های آموزشی، خبری و ترویجی حکومت باشند و به این ترتیب روستاییان را با سبک زندگی و ارزش‌های شهری و ملی آشنا سازند. همچنین اعزام روستازادگان منتخب از اعضای خانه‌های فرهنگ به برنامه‌های آموزشی و تفریحی در نقاطی مانند بابلسر فرصتی بی‌نظیر برای این افراد فراهم می‌کرد تا از محیط محدود روستا خارج شده با محیط‌های شهری و برنامه‌های آموزشی متنوع آشنا شوند و افق دید وسیع‌تری نسبت به آینده و فرصت‌های موجود در کشور پیدا کنند. (ساکما، ۱۳۵۴ش، ۱۸۲۹/۲۷۵).

۳-۲-۲-۲. فعالیت‌ها و اقدامات در زمینه مهدکودک‌ها

یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین بخش‌های فعالیت خانه‌های فرهنگ روستایی، اختصاص به مهدکودک‌ها و خدمات مرتبط با کودکان داشت. این مهدکودک‌ها فراتر از یک مرکز نگهداری به عنوان کانون‌هایی برای ارتقای سلامت و آموزش اولیه کودکان روستایی عمل می‌کردند. در بعد تغذیه و بهداشت، مهدکودک‌ها برنامه تغذیه رایگان آموزش و پرورش در مدرسه را پیگیری می‌کردند که این خود گامی مهم در جهت بهبود وضعیت سوءتغذیه و ارتقای سلامت جسمانی کودکان در مناطق کمتر برخوردار بود. علاوه بر این اقدامات سازمان‌یافته‌ای جهت واکسیناسیون ضروری برای کودکان و همچنین بازدیدهای بهداشتی و معاینات پزشکی با همکاری نزدیک اداره کل بهداری استان آذربایجان غربی در دستور کار خانه‌های فرهنگ روستایی قرار می‌گرفت (ساکما، ۱۳۵۴ش،

اعلام کرد که با توجه به ضرورت گسترش فعالیت‌های فرهنگی در مناطق روستایی و افزایش مشارکت عمومی، دریافت حق عضویت از اعضای خانه‌های فرهنگ روستایی از ابتدای سال ۱۳۵۵ لغو شد. او اضافه کرد که این تصمیم با هدف کاهش موانع مالی و فراهم آوردن امکان استفاده تمامی روستاییان از امکانات آموزشی و فرهنگی اتخاذ گردید. در عین حال، به افرادی که تمایل به حمایت مالی از این مراکز دارند توصیه شد کمک‌های خود را مستقیماً به حساب خانه فرهنگ روستایی محل واریز نمایند (ساکما، ۱۳۵۴ش، ۱۸۲۹/۲۷۵).

۳-۲-۲. برنامه‌ها و فعالیت‌ها

فعالیت‌های خانه‌های فرهنگ روستایی در آذربایجان غربی، مطابق با اهداف ملی، در چند محور اصلی دسته‌بندی می‌شد:

۳-۲-۲-۱. فعالیت‌ها و اقدامات آموزشی، فرهنگی و خدماتی

فعالیت‌های خانه‌های فرهنگ روستایی در آذربایجان غربی در انطباق کامل با اهداف کلان انقلاب سفید بر چند محور اصلی استوار بود: ارتقای سطح آگاهی، دگرگونی در سبک زندگی سنتی و تقویت پیوند روستاییان با جامعه ملی. در صدر این فعالیت‌ها تلاش برای جذب حداکثری اعضا قرار داشت. این هدف، ابعادی دوگانه داشت: از یک سو افزایش اعضا به معنای گسترش دامنه خدمات‌رسانی بود و از سوی دیگر از منظر حکومت ابزاری کلیدی برای نهادینه‌سازی اصول انقلاب سفید و القای حس مشارکت در طرح‌های ملی به شمار می‌رفت. ابزار اصلی در این راستا توزیع هدفمند کتاب و نشریات بود. این نشریات و در رأس آن‌ها روزنامه رستاخیز، کارکردی دوگانه داشتند: در ظاهر با هدف ارتقای سواد و آگاهی عمومی توزیع می‌شدند اما در باطن به عنوان رسانه‌ای برای تبلیغ و تثبیت گفتمان رسمی حکومت عمل می‌کردند. این رویکرد به روشنی گویای نقش ایدئولوژیک خانه‌های فرهنگ بود که وظیفه داشتند به مثابه ابزاری برای ارشاد افکار، ذهنیت جوانان و سایر روستاییان را در راستای اهداف کلان کشور شکل دهند (ساکما، ۱۳۵۵ش، ۲۱۲۳/۲۷۵).

بخش دیگری از فعالیت‌های خانه‌های فرهنگ بر توسعه مهارت‌ها و گسترش افق دید روستاییان متمرکز بود. ترویج خانه‌داری و صنایع دستی از طریق تشکیل کلاس‌های عملی خیاطی، گلدوزی، آشپزی، کاردستی، کاموا بافی و آموزش اصول خانه‌داری و بچه‌داری بخش مهمی از برنامه‌های آموزشی این مراکز را تشکیل می‌داد (ساکما، ۱۳۵۴ش، ۱۲۲۱۹۶/۲۹۳). این فعالیت‌ها عمدتاً متمرکز بر زنان

مربوط به تأسیسات و عملیات ساختمانی بخش حیاتی از تلاش‌های خانه‌های فرهنگ روستایی را تشکیل می‌داد. این اقدامات شامل نوسازی برخی از ساختمان‌های موجود و اختصاص اعتبارات برای شروع ساختمان‌های جدید بود. به‌عنوان مثال، برای شروع ساختمان ۵ واحد خانه فرهنگ روستایی در مناطقی مانند قراء قره‌باغ رضائیه، قره ضیاءالدین خوی، نالوس نقده، کشاورواوچ تپه کرد میان‌دوآب، مبلغ قابل توجه ۱۳۸۲۳۰۰۰ ریال از محل اعتبارات سازمان عمران و نوسازی روستاها اختصاص یافته بود. علاوه بر احداث و نوسازی، تکمیل ساختمان‌های نیمه‌کاره نیز در دستور کار قرار داشت؛ از جمله در خانه‌های فرهنگ روستایی یولاغلدی ماکو و بالانج رضائیه. نکته حائز اهمیت در این موارد قید که البته با همیاری اهالی ساخته شده بود، است (ساکما، ۱۳۵۴ش، ۱۸۲۹/۲۷۵) این جمله یکی از معدود اشاراتی است که به مشارکت مستقیم و فعالانه مردم محلی در پروژه‌های خانه‌های فرهنگ اشاره دارد. تأمین زیرساخت‌های اساسی نظیر برق نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود. پیگیری در زمینه تأمین برق خانه فرهنگ روستایی ایواوغلی از طریق برق منطقه‌ای آذربایجان غربی مؤید تلاش برای فراهم آوردن امکانات اولیه مانند نور و امکان استفاده از وسایل برقی مانند تلویزیون بود که برای فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی نوین ضروری به شمار می‌رفت. علاوه بر این اختصاص اعتبارات برای احداث ساختمان‌های جدید در نقاطی مانند ساحل دریاچه رضائیه که از موقعیت طبیعی و جذابی برخوردار بود، امکان بهره‌برداری از پتانسیل‌های گردشگری و فرهنگی منطقه را نیز فراهم نمود. وجود امکاناتی مانند برق شبانه‌روزی، دسترسی به آب شیرین و مناظر طبیعی زیبا این مکان‌ها را به گزینه‌ای ایده‌آل برای توسعه خانه‌های فرهنگ تبدیل کرده بود (ساکما، ۱۳۵۴ش، ۱۸۲۹/۲۷۵).

در کنار برنامه‌های آموزشی، خدماتی و توسعه‌ای جاری، خانه‌های فرهنگ روستایی نقش مهمی نیز به عنوان کانون‌های برگزاری رویدادهای ملی و جشن‌های فرهنگی ایفا می‌کردند. از برجسته‌ترین این برنامه‌ها استفاده از این مراکز به عنوان مکانی برای اجرای جشن فرهنگ و هنر بود که همه‌ساله از سوم آبان ماه تا پایان همین ماه در سراسر کشور و از جمله در استان آذربایجان غربی برگزار می‌شد. این جشن‌ها که در حقیقت تجلی سیاست‌های فرهنگی دولت مرکزی برای اشاعه یک هویت ملی و مدرن در روستاها بودند با هدف ایجاد همبستگی فرهنگی و تزریق شور و نشاط به جامعه روستایی طراحی شده بودند. از مهم‌ترین برنامه‌های این جشن‌ها تزئین سردرب خانه‌های فرهنگ روستایی و ترتیب مجالس جشن بود. تزئینات و برگزاری مجالس تلاشی برای

این مداخلات بهداشتی به خصوص در زمانه‌ای که دسترسی به خدمات درمانی در روستاها محدود بود نقش حیاتی در پیشگیری از بیماری‌ها و تضمین سلامت اولیه کودکان ایفا می‌کرد. در کنار خدمات بهداشتی اجرای برنامه‌های مختلف کودکستانی و آموزشی جزو لاینفک فعالیت‌های مهدکودک‌ها بود. این برنامه‌ها شامل آموزش‌های اولیه، بازی‌های فکری، مهارت‌های اجتماعی و آمادگی برای ورود به دبستان می‌شدند. هدف از این آموزش‌ها علاوه بر توسعه شناختی و عاطفی کودکان، فراهم آوردن فرصت‌هایی برای شکوفایی استعدادهای آنان و آشنایی با مفاهیم پایه‌ای مدرنیته بود. تلاش برای جلب همکاری مادران کودکان در امور مهدکودک، به نحوی که هر کدام از آن‌ها در طول ماه با مددکاران و سپاهیان دختر شاغل در مهدهای کودک همکاری نمایند نشان‌دهنده درک ضرورت مشارکت جامعه محلی بود. این تلاش هرچند از بالا آغاز می‌شد اما حداقل در حوزه مهدکودک‌ها زمینه‌ای برای تعامل مستقیم میان کادر مهد و خانواده‌ها فراهم می‌آورد تا مادران نیز در فرآیند رشد و آموزش فرزندان خود نقش فعال‌تری ایفا کنند و با الگوهای نوین مراقبت و آموزش کودک آشنا شوند.

۳-۲-۲-۳. فعالیت‌های ورزشی

خانه‌های فرهنگ روستایی علاوه بر ابعاد فرهنگی و آموزشی، به توسعه فعالیت‌های ورزشی نیز اهتمام ویژه‌ای داشتند. این رویکرد نه تنها به منظور ارتقای سلامت جسمانی روستاییان بلکه برای ایجاد فضایی پرنشاط، رقابتی و همبستگی‌بخش در جامعه روستایی طراحی شده بود. برگزاری مسابقات فوتبال، والیبال و کشتی در سطح خانه‌های فرهنگ روستایی در هر شهرستان و متعاقباً شرکت تیم‌های پیروز در مسابقات استانی و حتی ملی، یکی از مهم‌ترین این فعالیت‌ها بود. این ساختار رقابتی به شناسایی استعدادهای ورزشی در روستاها کمک می‌کرد و به جوانان روستایی فرصت می‌داد تا در سطوح بالاتر به رقابت پردازند و خود را به جامعه وسیع‌تر ملی معرفی کنند. این همکاری‌ها می‌توانست به تأمین مربیان، تجهیزات ورزشی و برگزاری اردوهای آموزشی منجر شود. به عنوان نمونه خانه فرهنگ روستایی پلدشت از امکانات نسبی برخوردار بود که می‌توانست تا حدودی به امر ورزش جوانان کمک نماید (ساکما، ۱۳۵۴ش، ۱۸۲۹/۲۷۵).

۳-۲-۲-۴. فعالیت‌های مربوط به تأسیسات و عملیات

ساختمانی

هیچ برنامه فرهنگی و آموزشی نمی‌تواند بدون زیرساخت‌های فیزیکی مناسب به طور مؤثر به اجرا درآید. از این‌رو فعالیت‌های

از گشایش باشگاه‌های تلویزیونی و توزیع نشریات رسمی تا برگزاری کلاس‌های خانه‌داری و اعزام روستازادگان به مراکز آموزشی همگی نشان از یک برنامه متمرکز و جامع برای تغییر بنیادین در زندگی روستاییان داشتند. با این حال، باید در نظر داشت که این ساختار و تشکیلات گسترده، که برپایه یک رویکرد دولتی و متمرکز بنا شده بود، در عمل با چالش‌های جدی متعددی مواجه شد. این چالش‌ها مانع از تحقق کامل اهداف خانه‌های فرهنگ گردیدند. فقدان مشارکت واقعی مردم محلی، عدم انطباق برنامه‌ها با نیازهای ضروری روستاییان، ضعف‌های ساختاری و بوروکراتیک داخلی و کمبود زیرساخت‌های لازم از جمله عواملی بودند که با وجود نیت‌های بلندپروازانه به ناکامی یا محدودیت‌های عمده در عملکرد این نهادها منجر شدند. این وضعیت به وضوح نشان می‌دهد که حتی با وجود برنامه‌ریزی‌های دقیق و تخصیص منابع از سوی دولت مرکزی، عدم توجه به پویایی‌های محلی و مشارکت از پایین به بالا می‌تواند هر طرح توسعه‌ای را به شکست بکشاند.

۳-۳. ارزیابی عملکرد و جهت‌گیری خانه‌های فرهنگ روستایی آذربایجان غربی

بررسی عملکرد خانه‌های فرهنگ روستایی در استان آذربایجان غربی تصویری چندوجهی ارائه می‌دهد که نشان‌دهنده تفاوت فاحش میان اهداف حکومت و واقعیت‌های میدانی در اجرای این طرح‌هاست. با وجود سرمایه‌گذاری‌های دولتی و تلاش‌های صورت گرفته برای ایجاد و تجهیز این مراکز خانه‌های فرهنگ با چالش‌های اساسی ساختاری، بوروکراتیک و اجتماعی روبرو بودند که مانع از دستیابی آن‌ها به کارایی مطلوب و تحقق کامل مقاصد انقلاب سفید در جامعه روستایی این استان شد. این عدم موفقیت نه تنها به دلیل ناکارآمدی درونی بلکه به سبب عدم انطباق با نیازهای واقعی جامعه هدف و عدم مشارکت فعال بومیان ریشه داشت.

۳-۳-۱. وضعیت کمی و کیفی عضویت و زیرساخت‌ها

تا سال ۱۳۵۴ش خانه‌های فرهنگ روستایی آذربایجان غربی توانسته بودند بالغ بر چهارهزار نفر را به عضویت خود درآورند. این رقم، در نگاه نخست ممکن است دستاوردی قابل توجه به نظر رسد و نشانه‌ای از گستردگی نسبی فعالیت‌ها باشد، اما با در نظر گرفتن جمعیت وسیع روستایی استان و اهداف دولت برای جذب حداکثری و فراگیر کردن برنامه‌های فرهنگی این میزان عضویت را می‌توان

هم‌راستا کردن جشن‌های محلی و سنتی با مناسبت‌های ملی و ترویج اشکال جدیدی از مشارکت جمعی در چارچوب موردنظر حکومت بود. هم‌زمان با برگزاری جشن‌های فرهنگ و هنر مسابقات ورزشی نیز به صورت فعال در خانه‌های فرهنگ روستایی، از جمله در مناطق مختلف آذربایجان غربی به اجرا درمی‌آمد. این مسابقات که اغلب شامل رشته‌هایی چون فوتبال، والیبال و کشتی می‌شدند با هدف ارتقای سلامت جسمانی، پرورش استعدادها و ورزشی و ایجاد روحیه رقابت سالم در میان جوانان روستایی برگزار می‌شدند. به عنوان مثال در سال ۱۳۵۶ش مسابقه والیبال و کشتی بین جوانان عضو خانه‌های فرهنگ روستایی مخور، سیه چشمه و کلیسا کندی در سوم آبان ماه، یعنی هم‌زمان با آغاز جشن فرهنگ و هنر برگزار شد (ساکما، ۱۳۵۶ش، ۱۵۲۳/۲۷۵).

در راستای تنوع‌بخشی به فعالیت‌های فرهنگی و فراتر از صرف آموزش‌های کاربردی یا ترویج ایدئولوژی‌های رسمی، خانه‌های فرهنگ روستایی آذربایجان غربی به برگزاری رویدادهای ویژه‌ای نظیر «نمایشگاه مردم‌شناسی» نیز اهتمام ورزیدند. چنین نمایشگاه‌هایی فضایی را برای عرضه دستاوردها، آداب و رسوم، صنایع دستی و جنبه‌های مختلف زندگی سنتی روستاییان فراهم می‌آورد. به عنوان نمونه یکی از این نمایشگاه‌های مهم در آبان سال ۱۳۵۴ در خانه‌های فرهنگ روستایی گوک‌تپه رضائیه و کوسه کهرزی مه‌آباد تشکیل شد و با استقبال نسبی بیش از یک ماه نیز دایر بود (ساکما، ش سند ۱۸۲۹/۲۷۵). این پایداری در برگزاری و نمایش اهمیت این رویدادها را در دستور کار خانه‌های فرهنگ نشان می‌دهد. هدف اصلی این نمایشگاه‌ها نه تنها حفظ و معرفی میراث فرهنگی محلی بود بلکه تلاشی برای هم‌گرایی میان هویت محلی و ملی نیز محسوب می‌شد؛ به این معنی که فرهنگ بومی از حالتی مجزا و ایستا خارج شده و در قالب یک هویت ملی یکپارچه و در حال توسعه مورد تأیید و نمایش قرار گیرد. این رویکرد در پی تلفیق سنت و مدرنیته و ایجاد نوعی غرور محلی در چارچوب هویت ملی پهلوی بود. در مجموع بررسی ساختار و تشکیلات خانه‌های فرهنگ روستایی در استان آذربایجان غربی تصویری جامع از یک سازمان دولتی را ارائه می‌دهد که با اهدافی بلندپروازانه و در قالب برنامه‌هایی متنوع از آموزش و بهداشت تا ورزش و فرهنگ در پی پیاده‌سازی دیدگاه‌های توسعه‌ای از بالا به پایین دولت مرکزی بود. این نهادها حامل آرمان‌های مدرنیزاسیون و انقلاب سفید بودند و تلاش می‌کردند تا با فراهم آوردن امکانات و محتوای از پیش تعیین‌شده جامعه روستایی را به سوی یک تمدن بزرگ سوق دهند.

های فرهنگ روستایی قره آغاج بود. این ساختمان تا حدی مناسب و از ساختمان‌های مدارس قدیمی بود اما با این وجود به علت عدم همکاری و عدم استقبال اهالی از برنامه‌ها و وجود اختلافات داخلی و خانوادگی موجب رکود و عدم پیشرفت برنامه‌ها شده بود و موجبات دلسردی سپاهیان مسئول را فراهم آورده بود (ساکما، ۱۳۵۴ ش، ۱۸۲۹/۲۷۵).

۳-۳-۲. مشکلات ساختاری و بوروکراتیک

یکی از نقاط ضعف اساسی و چالش‌های مزمن در عملکرد خانه‌های فرهنگ روستایی در آذربایجان غربی، به مشکلات ریشه‌ای در ساختار و بوروکراسی آن‌ها بازمی‌گشت. این نهادها، براساس اساسنامه ملی می‌بایست از کمیته‌های هشت‌گانه تشکیل می‌شدند که وظایف مختلفی در برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت برعهده داشتند. اما واقعیت میدانی در استان آذربایجان غربی به گونه‌ای متفاوت بود؛ اسناد نشان می‌دهند که این کمیته‌ها یا تشکیل نشده بود و یا کمیته‌های تشکیل شده فاقد محتوای اساسی بودند. بدین معنی که نشانه وجود کمیته فقط گزارش شفاهی مسئولین خانه‌های فرهنگ بوده است (ساکما، ۱۳۵۴ ش، ۱۸۲۹/۲۷۵). این نارسایی ساختاری به معنی فقدان یک پلتفرم واقعی و کارآمد برای مشارکت روستاییان در فرآیند تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی فعالیت‌های خانه‌های فرهنگ بود؛ امری که به شدت با شعارهای مربوط به خودیاری و تعاون در انقلاب سفید در تضاد قرار می‌گرفت. این ضعف در سطح کمیته‌های محلی به سطوح بالاتر مدیریتی نیز سرایت کرده بود. مدیران کل تعاون و امور روستاها که سمت دبیری انجمن ملی خانه‌های فرهنگ روستایی را داشتند و از نظر سازمانی در موقعیت کلیدی قرار داشتند دعوت زیادی جهت تشکیل جلسه فوق‌العاده به عمل نیآورده بودند بلکه در مورد تشکیل جلسات ماهیانه هم چندان موفق عمل نمی‌کردند. این عدم پویایی در جلسات و تصمیم‌گیری‌ها، به یک رخوت و ایستایی در کل سیستم مدیریتی خانه‌های فرهنگ در استان دامن می‌زد. زمانی که ارکان اصلی تصمیم‌گیری و هماهنگی چه در سطح محلی و چه در سطح استانی به درستی عمل نکنند انتظار پیشرفت و کارایی از نهادهای زیرمجموعه توقعی غیرواقعی خواهد بود. این خلأ مدیریتی و عدم پیگیری منجر به عدم پاسخگویی مناسب به نیازها و مشکلات فوری خانه‌های فرهنگ می‌شد. در نتیجه این ضعف ساختاری و بوروکراتیک بار مسئولیت اجرایی و عملیاتی تماماً بر دوش محدود افرادی به نام مروجان خانه‌داری یا مددکاران روستایی می‌افتاد. این افراد که به‌عنوان مسئولان اصلی هر خانه فرهنگ منصوب شده بودند، عملاً تمام

محدود و ناکافی تلقی کرد. از سوی دیگر مهم‌تر از صرف تعداد اعضا، کیفیت و پایداری این عضویت بود که تحت تأثیر عوامل متعددی قرار داشت؛ به طوری که بسیاری از این اعضا احتمالاً مشارکت فعال و مستمری در برنامه‌ها نداشتند و صرفاً به صورت اسمی عضو بودند، یا حق عضویت خود را به صورت منظم پرداخت نمی‌کردند. یکی از اساسی‌ترین موانع پیش روی خانه‌های فرهنگ روستایی در آذربایجان غربی، فقدان زیرساخت‌های فیزیکی مناسب و کافی بود. براساس اسناد منتشر نشده از آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی برخی از خانه‌های فرهنگ روستایی این استان دارای ساختمان مناسب نبودند. از جمله سیه چشمه، مرگن، کلیسا کندی و کشمش تپه (ساکما، ۱۳۵۴ ش، ۱۸۲۹/۲۷۵). این کمبودهای زیرساختی به‌طور مستقیم بر کیفیت ارائه برنامه‌ها، جذابیت محیط برای روستاییان و در نهایت، بر انگیزه آن‌ها برای حضور و مشارکت در فعالیت‌های خانه فرهنگ تأثیر منفی می‌گذاشت. چگونه می‌توان از یک مرکز فرهنگی انتظار کارایی داشت در حالی که حداقل‌های فیزیکی برای برگزاری کلاس‌ها، نگهداری کتاب‌ها یا نمایش فیلم فراهم نبود؟ این نقص در تأمین زیربنای لازم نشانه‌ای از چالش‌های اجرایی و عدم تطابق برنامه‌ریزی‌های کلان با واقعیت‌های میدانی بود. برای رسیدگی به این معضل، خانه‌هایی که فاقد ساختمان مناسب بودند اما دارای شرایط خاصی تلقی می‌شدند مانند جمعیت بیش از هزار نفر، دارا بودن دبستان، و برخورداری از خدمات رفاهی دیگر، به‌عنوان حوزه عمرانی در نظر گرفته می‌شدند تا به آن‌ها توجه ویژه‌ای شود. به‌عنوان نمونه خانه فرهنگ روستایی مخور با دارا بودن جمعیت بیش از هزار نفر همراه با دبستان، درمانگاه و آب لوله‌کشی شده، پستخانه و همچنین خانه فرهنگ روستایی سیه چشمه با توجه به اهمیت و موقعیت منطقه و مرکز بخش در اولویت رسیدگی قرار گرفته بودند. با این حال، این رویکرد نیز همواره چاره‌ساز نبود و در برخی موارد مشکلات عمیق‌تر از صرفاً کمبود ساختمان بود. به‌عنوان مثال در مورد روستای کشمش تپه با وجود نیاز اهالی آن با مسئولین خانه فرهنگ روستایی و مهدکودک همکاری نمی‌کردند و فعالیتی از خود نشان نمی‌دادند. این عدم مشارکت منجر به پیشنهاد انتقال محل خانه فرهنگ به قریه بازرگان شد که با عنایت به اهمیت مرزی و دارا بودن شرایط توسعه گمرک، توجیه بوروکراتیک و دولتی بیشتری داشت. این تصمیم به جای تلاش برای حل ریشه‌ای عدم مشارکت در کشمش تپه صرفاً به دنبال یافتن محیطی مناسب‌تر از دیدگاه دولتی بود و ماهیت از بالا به پایین تصمیم‌گیری‌ها را نمایان می‌ساخت. یکی از بارزترین نمونه‌های چالش‌های زیرساختی و اجتماعی وضعیت ساختمان خانه

کمک‌های انجمن ملی خانه‌های فرهنگ روستایی و همچنین بودجه دولت می‌شد (ساکما، ۱۳۴۸ ش، ۱۹۷۷۲/۲۹۳) گزارشات مالی نیز می‌بایست در پایان هر سه ماه به اطلاع وزارت می‌رسید تا شفافیت و نظارت لازم حفظ شود. با این حال در عمل این تنوع در منابع درآمدی به معنای پایداری مالی نبود. میزان اندک حق عضویت‌های دریافتی که پیشتر نیز به آن اشاره شد به وضوح نشان‌دهنده وابستگی شدید خانه‌ها به بودجه دولتی و کمک‌های خارجی عمدتاً از طریق بانک تعاون کشاورزی ایران و کمک‌های خیرین بود. این وابستگی مالی، استقلال و پایداری بلندمدت خانه‌ها را به شدت زیر سوال می‌برد و آن‌ها را در برابر نوسانات بودجه‌ای و تغییرات سیاست‌های دولتی بسیار آسیب‌پذیر می‌ساخت. نهادی که نتواند از طریق منابع داخلی و مشارکت مردمی استقلال مالی خود را تا حدی تضمین کند در ادامه فعالیت‌هایش با چالش‌های جدی مواجه خواهد شد. یک نمونه بارز از مشکلات عمده مالی و مدیریتی که نشان‌دهنده عدم رعایت قوانین و بی‌اعتنایی نسبت به کارکرد اصلی خانه‌های فرهنگ بود، سوءاستفاده از فضاهای فیزیکی این مراکز بود. در بازدیدی که در سال ۱۳۵۴ از خانه‌های فرهنگ روستایی آذربایجان غربی صورت گرفت گزارش شد که مهدکودک‌ها تمیز و مرتب بودند اما خانه‌های فرهنگ پر از گونی‌های قند و برنج بود که از طرف شرکت تعاونی در خانه‌های فرهنگ جمع کرده بودند و یک وضع نامناسبی به وجود آورده بودند و اجرای برنامه‌های خانه فرهنگ خصوصاً کتابداری و باشگاه تلویزیونی را مختل کرده بود (ساکما، ۱۳۵۴ ش، ۱۸۲۹/۲۷۵).

۳-۳-۴. عدم انطباق برنامه‌ها با نیازهای واقعی و فقدان

مشارکت بومی

در کنار مشکلات زیرساختی و ساختاری، یکی از اصلی‌ترین و بنیادین‌ترین عواملی که به ناکامی خانه‌های فرهنگ روستایی در آذربایجان غربی منجر شد عدم انطباق برنامه‌ها و فعالیت‌های آن‌ها با ضروری‌ترین و مهم‌ترین نیازهای واقعی روستاییان بود. وزارت تعاون و امور روستاها در چارچوب برنامه عمرانی پنجم تلاش می‌کرد تا با جمع‌آوری اطلاعات در مورد وضعیت ساختمان‌ها و امکانات، کیفیت کار خانه‌های فرهنگ را ارتقا دهد. اما تمرکز صرف بر جنبه‌های فیزیکی و ظاهری نتوانست چالش‌های عمیق‌تر مرتبط با ماهیت برنامه‌ها را پوشش دهد. در حالی که دولت برنامه‌هایی نظیر باشگاه‌های تلویزیونی، کتابخانه‌ها، برگزاری جشن‌های فرهنگی و آموزش‌های عمومی را از دیدگاه خود برای مدرنیزاسیون

وظایف و فعالیت‌های خانه‌های فرهنگ را انجام می‌دادند و اداره و رهبری خانه‌های فرهنگ و اجرای وظایف و برنامه‌ها عملاً به عهده خانم‌های مروج یا مددکار روستایی بود (ساکما، ۱۳۵۴ ش، ۱۸۲۹/۲۷۵). این تمرکز شدید وظایف بر دوش یک یا دو نفر بدون حمایت ساختاری کافی و با توجه به وسعت و تنوع اهداف خانه‌های فرهنگ به‌طور طبیعی منجر به فشار کاری بالا و فرسودگی این افراد می‌شد. در چنین شرایطی توانایی این مروجان برای ارائه خدمات با کیفیت، حفظ انگیزه و توسعه برنامه‌ها به شدت محدود می‌گردید و این وضعیت خود عاملی مهم در کاهش کارایی کلی خانه‌های فرهنگ و عدم تحقق کامل اهداف آن‌ها به شمار می‌رفت.

۳-۳-۳. مشکلات مالی و مدیریتی

خانه‌های فرهنگ روستایی با وجود مأموریت بلندپروازانه‌ی تحول فرهنگی روستاها، درگیر چالش‌های ساختاری عمیقی بودند. مهم‌ترین مشکل این خانه‌های فرهنگ وابستگی کامل این نهادها به بودجه‌ی دولتی بود که هرگونه ادعای مشارکت بخش خصوصی را بی‌معنا می‌ساخت. حتی هزینه‌های جزئی مانند حقوق مددکاران نیز مستقیماً از خزانه‌ی دولت تأمین می‌شد، در حالی که این نیروها به‌صورت صوری کارمند بخش خصوصی طبقه‌بندی می‌شدند. این تناقض حقوقی نه تنها بار مالی مضاعفی بر دولت تحمیل می‌کرد، بلکه به دلیل عدم شفافیت در وضعیت استخدامی نیروها، زمینه‌ساز بی‌ثباتی شغلی و کاهش بهره‌وری می‌شد. همچنین فرآیندهای اداری پیچیده و غیرشفاف، کارایی خانه‌های فرهنگ روستایی را به شدت تحت تأثیر قرار داده بود. به‌عنوان مثال تأمین اعتبار از طریق انجمن‌های محلی به‌جای تخصیص مستقیم بودجه نه تنها به صرفه‌جویی منجر نشده بود بلکه به دلیل تشریفات زائد، هزینه‌های اجرایی را افزایش داده بود. از سوی دیگر موازی‌کاری‌های اداری و تمرکز بر مسائل حاشیه‌ای مانند تهیه‌ی پوشاک برای مهدکودک‌ها نشان می‌داد که این نهادها از مأموریت اصلی خود یعنی تحول فرهنگی فاصله گرفته بودند. بنابراین خانه‌های فرهنگ روستایی آذربایجان غربی نیز از این قاعده مستثنی نبودند. مشکلات مالی و مدیریتی نیز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل بازدارنده در عملکرد مؤثر خانه‌های فرهنگ روستایی آذربایجان غربی عمل می‌کرد. کمیته امور مالی خانه روستایی استان وظیفه رسیدگی به صورت وضعیت مالی این خانه‌ها را برعهده داشت، و طبق اساسنامه، منابع درآمدی خانه‌های فرهنگ روستایی شامل ترکیبی از هدایا و کمک‌های عمومی، درآمدهای اجتماعی، حق عضویت اعضا و

موسسه دولتی» می‌شناختند. این دیدگاه به‌طور طبیعی، منجر به فقدان هرگونه علاقه یا تمایل به همکاری فعال با مسئولان خانه فرهنگ در برنامه‌ها و اداره امور آن می‌شد (ساکما، ۱۳۵۵ش، ۸۹۹۷/۲۳۰). این عدم تمایل به همکاری ریشه در درک عمیق روستاییان از ماهیت «از بالا به پایین» این نهادها داشت؛ جایی که برنامه‌ها از سوی دولت مرکزی تدوین و تحمیل می‌شدند، بدون آنکه مشارکت واقعی یا نیازهای مبرم آن‌ها در نظر گرفته شود. این وضعیت حس بیگانگی و عدم مالکیت را در میان جامعه محلی تقویت می‌کرد و انگیزه‌های درونی برای حمایت از این مراکز را از بین می‌برد. با توجه به ساختار سیاسی و اجتماعی دوره پهلوی دوم، روستاییان معمولاً قادر نبودند صریح و روشن مخالفت و ناراحتی خود را نسبت به برنامه‌های دولت به‌طور اعم و برنامه‌های خانه‌های فرهنگ به‌طور اخص ابراز کنند. این محدودیت در بیان مستقیم اعتراضات منجر به بروز شکل‌هایی از مقاومت غیرمستقیم و پنهان می‌شد. روستاییان ناراحتی‌ها و مخالفت‌های خود را با ایجاد مشکلات و ناراحتی برای مسئول خانه فرهنگ ابراز می‌کردند (ساکما، ۱۳۵۵ش، ۸۹۹۷/۲۳۰). این مقاومت پنهان خود را در اشکال مختلفی نشان می‌داد؛ از بی‌تفاوتی محض نسبت به برنامه‌ها و عدم حضور در فعالیت‌ها گرفته تا عدم استقبال از مسئولان و در مواردی عدم پرداخت حق عضویت. این بی‌تفاوتی گسترده نه تنها به کاهش تعداد اعضای فعال منجر می‌شد بلکه به ضعف مالی خانه‌ها نیز دامن می‌زد و چرخه ناکارآمدی را تشدید می‌کرد. این پایداری منفی از سوی جامعه محلی به‌طور مؤثری اهداف خانه‌های فرهنگ را از درون تضعیف می‌کرد بدون آنکه به درگیری آشکار منجر شود. در مواردی که ناراضی‌ها عمیق‌تر و شدیدتر بود این مقاومت جنبه‌های آشکارتر و حتی مخرب‌تری به خود می‌گرفت. اسناد آرشیوی نمونه‌های نگران‌کننده‌ای از این نوع اعتراضات را نشان می‌دهند. به‌عنوان مثال در یکی از خانه‌های فرهنگ گزارش شده است که روستاییان پنجره‌های خانه فرهنگ را شکسته بودند. همچنین اسباب‌بازی‌هایی که به مناسبت ورود بازرسان شاهنشاهی برای مهدکودک خریداری شده بود شبانه برده بودند. فراتر از این در برخی موارد روستاییان حتی حاضر نبودند اتاقی برای سکونت در اختیار وی [مسئول خانه فرهنگ] قرار دهند» (ساکما، ۱۳۵۵ش، ۸۹۹۷/۲۳۰). این نوع واکنش‌ها به‌ویژه مقاومت‌های آشکار به وضوح نشان می‌دهد که خانه‌های فرهنگ روستایی علی‌رغم اهداف خود و سرمایه‌گذاری‌های دولت در نظر بخشی از جامعه روستایی به‌عنوان نمادی از دخالت ناخواسته دولت در زندگی روزمره آن‌ها تلقی می‌شدند. این نهادها نتوانسته بودند حس تعلق و مشارکت را

و ارتقای فرهنگ روستایی حیاتی می‌دانست این موارد اغلب در اولویت نیازهای روزمره و مبرم روستاییان قرار نداشتند. برای بسیاری از روستائینان اولویت‌هایی نظیر بهبود وضعیت معیشت، دسترسی به آب آشامیدنی سالم، خدمات بهداشتی اولیه حل مشکلات مربوط به کشاورزی مانند دسترسی به بذر اصلاح‌شده، کود و وام یا آموزش‌های فنی و کاربردی در زمینه کشاورزی نوین، بسیار مبرم‌تر و حیاتی‌تر از برنامه‌های فرهنگی تفریحی بودند. این عدم همخوانی میان عرضه دولتی و تقاضای واقعی جامعه به بی‌تفاوتی و عدم استقبال روستاییان منجر شد. این چالش بنیادین یعنی عدم توجه به دیدگاه‌ها و نیازهای بومی در گزارش‌ها و پیشنهادها داخلی نیز بازتاب یافته بود. لژیون خدمتگزاران بشر نهادی که خود بخشی از ساختار دولتی بود در سال ۱۳۵۵ طرح پیشنهادی مهمی را به سازمان خانه‌های فرهنگ روستایی ارائه داد. در این طرح به وضوح بر لزوم تأمین مشارکت جامعه روستایی در پیشبرد هدف‌های خانه‌های فرهنگ تأکید شده بود. این لژیون برخلاف رویکرد غالب از بالا به پایین، بر اهمیت توجه دقیق به خصوصیات محلی، احتیاجات و نیازمندی‌های جامعه روستایی در فرآیند برنامه‌ریزی تأکید داشت (ساکما، ۱۳۵۴ ش، ۸۹۹۸/۲۳۰). این دیدگاه به مثابه یک نقد درونی به رویکرد متمرکز و یکجانبه دولت در توسعه محسوب می‌شد و بر لزوم انعطاف‌پذیری و بومی‌سازی برنامه‌ها اذعان داشت. لژیون خدمتگزاران بشر همچنین به یک نکته کلیدی دیگر اشاره کرد که بر فقدان مشارکت واقعی بومی در این نهادها صحه می‌گذاشت. آن‌ها اعتقاد داشتند که صرف دریافت حق عضویت ماهانه ۵ ریال نمی‌تواند تأمین‌کننده مشارکت روستایی در کار خانه فرهنگ باشد. در واقع برای تحصیل و تأمین این مشارکت باید فرصت‌هایی فراهم گردد که روستاییان در خدمات و برنامه‌های مختلف خانه‌ها سهم و وظیفه داشته باشند و برای بهبود وضع آن کوشش نمایند (ساکما، ۱۳۵۴ش، ۸۹۹۸/۲۳۰).

۳-۳-۵. واکنش روستاییان و مقاومت‌های پنهان و آشکار

یکی از جنبه‌های حیاتی در ارزیابی عملکرد و میزان موفقیت هر برنامه توسعه‌ای، واکنش و پذیرش جامعه هدف نسبت به آن است. در مورد خانه‌های فرهنگ روستایی در آذربایجان غربی این واکنش غالباً منفی یا بی‌تفاوت بود و به‌عنوان یکی از مهم‌ترین موانع بر سر راه تحقق اهداف آن‌ها عمل کرد. مسئولان خانه‌های فرهنگ به کرات با مشکلاتی از سوی خود روستاییان مواجه می‌شدند؛ اصلی‌ترین دلیل این چالش آن بود که روستاییان خانه‌های فرهنگ را نهادی بومی و متعلق به خود نمی‌دانستند بلکه آن را صرفاً «یک

به‌طور مستقیم بر عدم استقبال و مشارکت اهالی نیز تأثیر می‌گذاشت. زمانی که یک نهاد حتی از امکانات اولیه محروم است و هیچ رهبری برای مدیریت آن وجود ندارد، مردم دلیلی برای حضور، مشارکت یا پرداخت حق عضویت نمی‌بینند. این چرخه معیوب خانه فرهنگ اطراف ماکو را به نمادی از ناکامی کامل این پروژه در برخی مناطق تبدیل کرده بود که ریشه در ضعف‌های اساسی در تأمین منابع، تخصیص کادر و نظارت مؤثر داشت. همچنین شکاف عمیق میان آرمان‌های متمرکز دولتی و واقعیت‌های اجرایی در روستاها یکی از موانع اصلی بر سر راه پروژه‌های توسعه در دوران پهلوی دوم بود. این شکاف به شکلی بارز در طرح انتخاب خانه فرهنگ روستایی نمونه در هر استان خود را نمایان ساخت. براساس دستورالعمل‌ها یک خانه فرهنگ نمونه می‌بایست فهرستی بلندبالا از پیش‌شرط‌های ایده‌آل را برآورده می‌کرد؛ از جمله قرارگیری در مجاورت جاده آسفالت، برخورداری از ساختمان دولتی مناسب، تجهیزات کامل، زمین ورزش، مهدکودک فعال، کادر کارآمد و هیئت‌مدیره‌ای پویا. هدف از این معیارگذاری سختگیرانه ایجاد الگویی الهام‌بخش برای دیگر مراکز بود. اما این معیارها بیش از آنکه برنامه‌ای واقع‌بینانه باشند سندی بودند از میزان بیگانگی برنامه‌ریزان با وضعیت موجود. در عمل این طرح به‌جای آنکه الگویی از موفقیت ارائه دهد، به آینه‌ای تمام‌نما از ناکارآمدی ساختاری بدل شد؛ چرا که بسیاری از خانه‌های فرهنگ حتی در تأمین حداقل‌های این فهرست نیز ناتوان بودند.

۴. نتیجه

بررسی شکل‌گیری و عملکرد خانه‌های فرهنگ روستایی در استان آذربایجان غربی در دوره پهلوی دوم تصویری پیچیده و معنادار از تلاش‌های دولت مرکزی برای مدرنیزاسیون و توسعه از بالا به پایین در جامعه روستایی ایران ارائه می‌دهد. این نهادها که در پاسخ به نیازهای جدید فرهنگی و اجتماعی پدید آمده، پس از اصلاحات ارضی و با هدف پیشبرد اصول انقلاب سفید تأسیس شدند که حامل انتظارات حکومت برای دگرگونی ذهنیتی و سبک زندگی روستاییان بودند. متولیان امر بر این باور بودند که صرف تقسیم اراضی برای دستیابی به توسعه پایدار روستایی کافی نیست و باید با ایجاد سازمان‌هایی نظیر خانه‌های فرهنگ خلأهای ناشی از فروپاشی نظام فئودالی را پر کرده و خدمات اجتماعی و فرهنگی را به روستاها برده و ایدئولوژی‌های نوین را در میان روستائینان نهادینه سازند. این خانه‌ها دامنه وسیعی از فعالیت‌ها از جمله احداث مهدکودک‌ها

در میان مردم ایجاد کنند و در عوض، به محلی برای ابراز نارضایتی‌های پنهان و آشکار نسبت به سیاست‌های کلی حکومت تبدیل شده بودند. این ناکامی در کسب اعتماد و مشارکت واقعی مردم عملاً به فلج شدن فعالیت‌های خانه‌های فرهنگ و عدم تحقق اهداف تعیین شده برای آن‌ها منجر شد و یکی از دلایل اصلی ناکارآمدی نهادی این پروژه دولتی در آن دوره به شمار می‌رود.

۳-۳-۶. چالش‌های کادر اجرایی و نظارت

یکی از نقاط ضعف حیاتی و عوامل مؤثر در ناکارآمدی خانه‌های فرهنگ روستایی در اواخر دوره پهلوی دوم به چالش‌های مربوط به کادر اجرایی و سیستم نظارتی بازمی‌گشت. این مشکل به خصوص در فقدان رهبری مستقیم و مدیریت روزانه در تعداد قابل توجهی از این مراکز نمود بارزی پیدا می‌کرد. اسناد آرشیوی نشان می‌دهند که بیش از ده باب از خانه‌های فرهنگ روستایی بدون سرپرست اداره می‌شد (ساکما، ۱۳۵۴ ش، ۱۸۲۹/۲۷۵). فقدان سرپرست عملاً به معنای نبود یک مسئول مستقیم برای پیگیری فعالیت‌ها، هماهنگی برنامه‌ها، حل مشکلات روزمره و تعامل با جامعه محلی بود. این خلأ رهبری مستقیماً به رکود و عدم پیشرفت برنامه‌ها منجر می‌شد چرا که حتی بهترین برنامه‌ها نیز بدون یک مدیر فعال و پیگیر در سطح محلی، تنها بر روی کاغذ باقی می‌ماندند و هرگز به مرحله اجرا یا موفقیت نمی‌رسیدند. این وضعیت زنجیره ارتباطی میان برنامه‌ریزی‌های مرکزی و اجرای میدانی را قطع کرده و باعث می‌شد بسیاری از خانه‌ها به موجودیت‌هایی منفعل و بی‌اثر تبدیل شوند. نمونه بارز و اسفبار این ضعف ساختاری و اجرایی را می‌توان در شناسنامه خانه فرهنگ روستایی اطراف ماکو مشاهده کرد.

ویژگی	وضعیت خانه فرهنگ روستایی اطراف ماکو
وضعیت ساختمان	فاقد ساختمان مناسب
وسایل و امکانات	فاقد وسایل و امکانات لازم
سرپرست	بدون سرپرست
فعالیت‌ها	فعالیت محدود به دلیل نبود امکانات
استقبال اهالی	عدم استقبال و مشارکت
پرداخت حق عضویت	کمترین میزان پرداخت حق عضویت

فقدان ساختمان مناسب و امکانات لازم در کنار نبود سرپرست به معنای ناتوانی مطلق در ارائه هرگونه فعالیت معنادار بود. این وضعیت نه تنها به فعالیت‌های محدود و بی‌اثری منجر می‌شد؛ بلکه

با تمرکز بر تغذیه رایگان و بهداشت، آموزش روستاییان از جمله مبارزه با بی‌سوادی و ترویج خانه‌داری و صنایع دستی، برگزاری نمایشگاه‌های فرهنگی و مردم‌شناسی و فعالیت‌های ورزشی را در دستور کار خود داشتند که در ظاهر نوبدبخش ارتقای سطح آگاهی و رفاه جامعه روستایی بودند. با این حال دستاوردهای این پژوهش نشان می‌دهد که خانه‌های فرهنگ روستایی آذربایجان غربی همانند بسیاری از خانه‌های فرهنگ روستایی کشور نتوانستند به طور مؤثر به اهداف ایده‌آل خود دست یابند. این ناکامی ریشه در مجموعه‌ای از عوامل ساختاری، بوروکراتیک و اجتماعی داشت که همگی بازتاب‌دهنده محدودیت‌های ذاتی رویکردهای توسعه‌ای متمرکز و غیرمشارکتی بودند. از یک سو ضعف‌های ساختاری و بوروکراتیک داخلی مشهود بود؛ کمیته‌های هشت‌گانه که قرار بود بازوی اجرایی این نهادها باشند در آذربایجان غربی یا اساساً تشکیل نشده بودند یا فاقد محتوای اساسی و عملکردی بودند. این خلأ مدیریتی و عدم پویایی در تصمیم‌گیری بار مسئولیت را عمدتاً بر دوش معدود مروجان خانه‌داری یا مددکاران روستایی می‌انداخت که بدون حمایت ساختاری کافی و با فشار کاری بالا قادر به مدیریت حجم وسیعی از برنامه‌ها نبودند. علاوه بر این مشکلات مالی، به‌خصوص وابستگی شدید به بودجه دولتی و کمک‌های خارجی و همچنین موارد سوءمدیریت مانند استفاده از فضای خانه‌های فرهنگ برای انبارداری به تضعیف پایداری و اعتبار این نهادها کمک می‌کرد. از سوی دیگر مهم‌ترین چالش، عدم انطباق برنامه‌های خانه‌های فرهنگ با ضروری‌ترین و مبرم‌ترین نیازهای واقعی روستاییان بود. در حالی که دولت بر باشگاه‌های تلویزیونی، کتابخانه و جشن‌های فرهنگی تأکید داشت اولویت‌های اصلی روستاییان اغلب حول محور بهبود معیشت، دسترسی به آب و برق سالم، خدمات بهداشتی اولیه و آموزش‌های کاربردی کشاورزی بود. این عدم همخوانی میان عرضه دولتی و تقاضای واقعی جامعه به فقدان مشارکت بومی و عدم احساس مالکیت از سوی روستاییان منجر می‌شد. روستاییان خانه‌های فرهنگ را یک موسسه دولتی می‌شناختند و هیچ انگیزه‌ای برای مشارکت فعال در برنامه‌ها یا اداره امور آن نشان نمی‌دادند. این عدم تمایل به همکاری به شکل مقاومت‌های پنهان مانند بی‌تفاوتی، عدم استقبال و عدم پرداخت حق عضویت و در موارد حادتر به شکل مقاومت‌های آشکار مانند شکستن پنجره‌ها یا سوءاستفاده از فضا بروز می‌کرد که همگی نشان‌دهنده سطح عمیقی از نارضایتی و عدم پذیرش این نهادها از سوی جامعه هدف بود.

منابع

- آبراهامیان، پرواند (۱۳۸۹). تاریخ ایران مدرن، مترجم: محمدابراهیم فتاحی، نشر نی.
- ارسنجانی، نورالدین (۱۳۷۹). دکتر ارسنجانی در آیین زمان، قطره.
- اشرف، احمد و بنوعزیزی، علی (۱۳۸۷). طبقات اجتماعی دولت و انقلاب در ایران، مترجم: سهیلا ترابی فارسانی، نشر نیلوفر.
- آقازاده، جعفر؛ پرویش، محسن (۱۴۰۱). بررسی ساختار خانه‌های فرهنگ روستایی در ایران دوره پهلوی (۱۳۴۷-۱۳۵۷)، فصلنامه مطالعات تاریخ فرهنگی، س ۱۳، ش ۵۱، ۲۶-۱.
- برنامه اصلاحات ارضی سرمشق جالبی برای سایر کشورها است. (۱۳۴۹، ۱۹ دی)، اطلاعات، ص ۲۰.
- پروژه مطالعات تاریخ شفاهی ایران در دانشگاه هاروارد (۱۹۸۷). به کوشش حبیب لاجوردی، سرپرست تیم ترجمه مصطفی افضل‌زاده، دانشگاه هاروارد.
- پهلوی، محمدرضا (۱۳۴۶). انقلاب سفید، کتابخانه سلطنتی.
- رحمانی، ابوالقاسم (۱۳۵۰)، انقلاب سفید در سیمای میهن، شرکت نسبی کانون کتاب.
- ساکما، ۱۳۴۷ش. اساسنامه انجمن ملی خانه‌های فرهنگ روستایی (شماره ۸۸۲۰/۱/۲۹۳: ۱۶۵۵/۲۷۵)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.
- ساکما، ۱۳۴۸ش. اساسنامه و آیین‌نامه اجرایی انجمن ملی خانه‌ای فرهنگ روستایی و تشکیل آن در استان فارس (شماره ۱۹۷۷۲/۲۹۳)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.
- ساکما، ۱۳۵۰ش. پرداخت هزینه‌های مهدکودک‌های روستاهای شهرهای آذربایجان غربی توسط بانک تعاون کشاورزی (شماره ۱۴۵۴/۲۷۵)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.
- ساکما، ۱۳۵۴ش. امورات مربوط به خانه‌های فرهنگ روستایی استان اصفهان (شماره ۸۳۲۸۴/۲۹۳)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.
- ساکما، ۱۳۵۴ش. ترویج خانه‌داری در خانه فرهنگ روستایی (شماره ۱۲۲۱۹۶/۲۹۳)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.
- ساکما، ۱۳۵۴ش. تشکیل انجمن ملی خانه‌های فرهنگ روستایی در سطح استان آذربایجان غربی (شماره ۸۷۶۸۸/۲۹۳)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.
- ساکما، ۱۳۵۴ش. طرح پیشرفت خانه‌های فرهنگ روستایی (شماره ۸۹۹۸/۲۳۰)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.
- ساکما، ۱۳۵۴ش. عملکرد اداره تعاون و امور روستاهای آذربایجان باختری در زمینه احداث و فعالیت خانه‌های فرهنگ روستایی (شماره ۱۸۲۹/۲۷۵)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.

ساکما، ۱۳۵۶ش. برنامه‌های خانه‌های فرهنگ روستایی در آذربایجان غربی (شماره ۱۵۲۳/۲۷۵)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.

صورتجلسات انجمن ملی خانه‌های فرهنگ روستایی؛ با امضای اسدالله علم، عبدالعظیم ولیان، حسین خطیبی [نسخه خطی] (ش ۱۱۲۵۲). مجلس شورای اسلامی.

فوران، جان (۱۳۸۶). مقاومت شکننده: تاریخ تحولات اجتماعی ایران از سال ۱۵۰۰ میلادی تا انقلاب، مترجم: احمد تدین، خدمات فرهنگی رسا.

لمبتون، آن کترین سوائنفورد (۱۳۹۴)، اصلاحات ارضی در ایران، مترجم: مهدی اسحاقیان، امیرکبیر.

ساکما، ۱۳۵۵ش. اقدامات تهیه کتاب خانه فرهنگ روستایی بنادر جنوب (شماره ۵۴۳۵۷/۲۹۷)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.

ساکما، ۱۳۵۵ش. امور مربوط به مدیریت و رسیدگی به خانه‌های فرهنگ روستایی استان آذربایجان غربی (شماره ۲۱۲۳/۲۷۵)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.

ساکما، ۱۳۵۵ش. طرح پیشرفت امور خانه‌های فرهنگ روستایی (شماره ۸۹۹۷/۲۳۰)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.

ساکما، ۱۳۵۶ش. برگزاری سومین سمینار بررسی اشاعه فرهنگ در روستاها (شماره ۱۲۲۸۵۸/۲۹۳)، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، تهران، ایران.

پیوست‌ها

پیوست شماره ۱

جدول مشخصات جغرافیایی و پرسنل خانه‌های فرهنگ روستایی استان

ردیف	نام شهرستان	نام روستا	نام خانه فرهنگ روستایی	تعداد اعضا*	بهدار/گردگان	تعداد گردگان	شرکت همپای زراعی	شرکت تعاونی	تعداد سپاهی دختر	تعداد سپاهی پسر	تعداد مدرک دار	تعداد مددکار	تعداد روستایار
۱	رضاییه	ساق	ساق	۴۵	x	۳۰	-	x	۱	-	-	-	-
۲	"	قره باغ	قره باغ	۲۳۰	x	۳۰	-	x	۱	۱	-	-	●
۳	"	بالانج	بالانج	۱۰۳	x	۳۰	-	x	۱	۱	۱	۱	-
۴	"	شیخ سرست	شیخ سرست	۶۰	x	۳۰	-	x	۱	-	۱	-	-
۵	"	تازه کند	تازه کند	۱۰۰	x	۳۰	-	x	۱	-	-	-	-
۶	"	چنقرالوییل	چنقرالوییل	۷۰	x	۳۰	-	x	-	۱	۱	۱	-
۷	"	گردآباد	گردآباد	۳۱	x	۳۰	-	x	۱	-	۱	۱	●
۸	"	بالو	بالو	۱۵۱	x	۳۰	-	x	-	۱	۱	۱	-
۹	"	گوکته	گوکته	۲۹۵	x	۳۰	-	x	۱	۱	۱	۱	-
۱۰	"	طلاتپه	طلاتپه	۶۷	x	۳۰	-	x	۱	۱	۱	۱	-

(ماخذ:.....)

